

Plan S – hva kan den koste Norge?

Plan S er et initiativ, lansert 4. september i år, for å flytte all forskningspublisering basert på forskning finansiert av EU, ERC og 11 europeiske nasjonale forskningsfinansierer (herunder Norges forskningsråd) fra abonnementsbaserte tidsskrifter til tidsskrifter med åpen tilgang (heretter OA-tidsskrifter) fra og med 1. januar 2020. Kun slik publisering vil bli akseptert som overholdelse av krav om OA i kontraktene mellom forskerne og finansiererne, og finansiererne forplikter seg til å følge opp overholdelse og sanksjonere manglende overholdelse av disse kravene. Et ledd i denne planen er at artikler publisert med åpen tilgang i abonnementstidsskrift, såkalt hybrid OA, ikke vil anses å tilfredsstille disse finansierernes OA-krav.

Tilgjengeliggjøring av en artikkelversjon i et vitenarkiv, også kalt egenarkivering eller Grønn OA, vil ikke lenger tilfredsstille finansierernes krav om OA.

Det er, enn så lenge, usikkert om den nasjonale OA-policyen vil bli endret i samsvar med prinsippene i Plan S, og også om det får konsekvenser for publiseringskomponenten i budsjettene.

Dette betyr uansett en vesentlig endring i hvordan norske forskere publiserer, dvs. i hvilke tidsskrifter de kommer til å publisere i. Det kan koste å publisere i OA-tidsskrifter. Ca. 70 % av OA-tidsskriftene er det gratis å publisere i, men dette er gjennomgående mindre tidsskrift med en begrenset kapasitet som ikke kan ta unna en slik vekst som det her vil bli snakk om – selve modellen med publisering uten betaling gjør at man ikke har verktøy for å ta unna vekst, i det minste ikke automatisk. OA-tidsskrift som tar seg betalt, får økte inntekter per artikkel og kan slik finansiere veksten, abonnementstidsskrift vil på sikt kunne øke abonnementsprisen. Og analyser viser at drøyt 60 % av all publisering målt i antall artikler i OA-tidsskrifter er i tidsskrift som tar betalt for publiseringen.

Så hva kan de økonomiske konsekvenser av Plan S bli, om dette prinsippet får fullt gjennomslag i Norge? Jeg vil her skissere noen grove kalkyler for kostnadene om all norsk publisering skjer i henhold til Plan S.

Tall fra Cristin antyder at Norge (summen av alle sektorer som publiserer) er på vei mot å publisere (være involvert i forfatterskapet til) 21 000 artikler årlig. Imidlertid er det ikke antallet artikler i og for seg som bestemmer de økonomiske konsekvensene. Svært mange artikler har flere forfattere fra flere institusjoner i inn- og utland, og artikkelen skal kun betales for én gang. Det er gjerne den ene forfatteren i en artikkels forfatterkollegium som betegnes korresponderende forfatter, som har ansvar for å skaffe penger til forfatterbetalingen. De norske publiseringfondene, som i dag finansierer denne typen publisering, forholder seg til at det er korresponderende forfatter som er den sentrale forfatter som utløser betaling. Sannsynligheten for at betalingen for en artikkel skal komme fra en norsk institusjon (Norge) vil tilsvare den andel av artikkelen som tilhører de norske forfatterne. Eksempelvis vil en artikkel med 5 forfattere, hvorav 2 fra Norge, i gjennomsnitt måtte finansieres av Norge i 2 av 5 tilfeller, i 3 av 5 tilfeller vil finansieringen hentes fra et annet land.

Ved å summere forfatterandelene i de enkelte artiklene, finner vi en sum av «artikkelevivalenter» som utgjør det antall artikler som trolig må finansieres fra Norge. Tall fra Cristin viser at i disse ca. 21 000 artiklene i 2017 summerte forfatterandelene seg til ca. 13 000 artikkelevivalenter.

Hva må man betale for å publisere en artikkel i et OA-tidsskrift? Dette varierer voldsomt, fra 0 i mange tidsskrift, til rundt 50 000 i enkelte prestisjetidsskrift. Publiseringfondet ved UiT Norges arktiske universitet, som jeg er med på å bestyre, har en gjennomsnittskostnad (median) på kr 15 500. Da er de tidsskrift hvor det er gratis å publisere, ikke tatt med. Det er heller ikke tatt hensyn til at fondet vårt har en øvre grense på NOK 25 000 for en artikkel, men det vil uansett ikke påvirke mediankostnaden.

Vi vet at de tidsskrift som norske forskere etter Plan S ikke lenger kan publisere i, har en langt høyere pris per artikkel enn dette. Så er spørsmålet hvordan publiseringsprisene vil utvikle seg når Plan S settes ut i live. Plan S forutsetter for øvrig at man bestemmer en øvre grense for hvor mye en publisering får lov til å koste, beløpet er ikke angitt men ut fra hva som har vært sagt i ulike sammenhenger vil en makspris i størrelsesorden 20–25 000 virke sannsynlig. Det er også lov å håpe at markedet for betalingspublisering får lov til, eller blir tvunget til, å utvikle seg til et frikonkurransemarked hvor utgiverne må konkurrere også på pris. Profittmarginer og prisstrukturer hos små og store aktører antyder at det er stort rom for å kutte kostnader og priser – selv om det også vil resultere i reduserte profittmarginer for en del aktører. Det kan faktisk trenge.

Om vi benytter 25 000 som alternativ («worst case») vil publiseringskostnaden for 13 000 artikler bli 325 mill kr., med 20 000 per artikkel blir totalkostnaden 260 mill kr. Det er da ikke tatt hensyn til at en andel av artiklene blir publisert med en kostnad på 0 kr. Det er heller ikke tatt høyde for at en del publisering vil skje til lavere pris enn maksprisen.

Tall for 2016 jeg har samlet inn, antyder at de norske institusjonene som publiserer kjøper lesetilgang til publikasjoner gjennom abonnement og lignende, og betaler for publisering i OA-tidsskrifter, for et beløp som i sum er i størrelsesorden 350 mill kr per år. I tillegg kommer kostnader til OA-publisering i abonnementstidsskrifter (hybrid-publisering) for et ukjent antall millioner – det er umulig å skaffe gode tall for dette, slike artikler skilles ikke ut i statistikker og oversikter ennå, men man vet at fenomenet er ganske utbredt. Det er vanskelig å tro at dette utgjør mindre enn 10 mill kr per år, trolig er det langt mer.

Med en gjennomsnittskostnad på 20 000 per artikkel for publisering i OA-tidsskrift er dette et regnestykke som går i pluss totalt sett – publiseringskostnaden blir 260 mill kr, mot en abonnementskostnad på 360 mill kr, om Norge kutter alle abonnementer og kun finansierer OA-publisering. Med en gjennomsnittskostnad på 25 000 går regnestykket trolig også i pluss, med en publiseringskostnad på 325 mill kr. Det er mange usikre faktorer i dette regnestykket, og jeg har bevisst ikke brukt optimistiske forutsetninger – trolig er premissene, og dermed resultatene, i pessimistiske laget. Og gjennomsnittsprisene bør ligge under maksimalprisene som Plan S tillater.

Så er det en viktig faktor som ikke er tatt med: De samfunnsøkonomiske gevinstene av at forskningsresultatene blir fritt tilgjengelige. Studier foretatt av professor John Houghton og hans stab for flere europeiske land, antyder at økt økonomisk vekst gjennom raskere og bredere bruk av forskningsresultater i næringsliv, forvaltning, utdanning osv. er det viktigste økonomiske resultatet av en overgang til OA. For nasjonen Norge vil altså Plan S, under relativt rimelige forutsetninger, være lønnsom.

At en slik total overgang til en OA-modell vil være lønnsom for forsknings-Norge sett under ett, betyr ikke at den vil være lønnsom for alle enkeltinstitusjoner. Det vil avhenge av forholdet mellom litteraturbudsjett i dag, og publiseringsvolum. Mange ting influerer på dette, f.eks. vil det trolig være slik at litteraturbudsjettet er relativt lite om man har et relativt smalt fagspekter å forholde seg til, mens faglig bredde med små fagmiljøer krever et høyt litteraturbudsjett.

Og: Disse regnestykkene forutsetter en total og global overgang til en ny, OA-basert modell. Vi kan ikke regne med at verden, i det minste på kort sikt, blir med på ferden. Dette initiativet omfatter i dag EU, ERC og 11 av 43 europeiske forskningsfinansiører som er medlemmer av Science Europe. Med andre ord, kun en del av europeisk forskning. Og europeisk forskning er kun en del av den globale forskningen – store aktører som USA, Canada, Japan, Kina, India, Brasil, Australia osv. mangler. Før også disse blir med, vil store andeler av verdens forskning fortsatt bli publisert i abonnementstidsskrifter, som norske forskningsbiblioteker må forholde seg til. Verdien av

tidsskriftene vil gå ned, ettersom volumene som blir publisert der bør gå ned – selv om man kan frykte at forleggere vil opprettholde kvantum på bekostning av kvalitet, for å forsvare pris(økning)ene på abonnemeter. Inntil en større del av verdens forskningsfinansierer blir med på Plan S, vil den satsingen på gull OA som ligger i den, i all hovedsak komme som en merkostnad for de norske institusjonene som utfører forskning.

Jan Erik Frantsvåg
OA-rådgiver
UiT Norges arktiske universitet